

JUGOSLAVIJA I LATINSKA AMERIKA*

KULTURNA SARADNJA

Najranija veza između Južnih Slavena i društava Latinske Amerike uspostavljena je u XVII stoljeću. Na osnovu arhivskog materijala Kristovog udruženja u Hrvatskoj vidljivo je da je barun Ivan Ratkaj bio prvi putnik u Meksiko. Ivan Ratkaj, misionar i putnik-kroničar, rođen je 22. maja 1647. godine u Velikom Taboru u Hrvatskom zagorju. Nakon završetka studija filozofije i prava, Ivan Ratkaj je stupio u jezuitski red i neko vrijeme podučavao humanističke nauke u Gorici i Zagrebu. Godine 1678. otišao je u Ameriku, a dvije godine kasnije, 1680, stigao je u Meksiko, gdje je radio kao misionar među narodom Tarahumara. Prema nekim podacima umro je u Karičiku (Carichicu), Meksiko, 26. decembra 1683. godine, mada drugi izvor navodi kao godinu smrti 1681. Stoga, ne može se precizno utvrditi, da li je proveo jednu ili tri godine u području Centralne Amerike.

Za sobom je ostavio dva pisma na latinskom jeziku: prvo je datirano s 16. novembrom 1680, a drugo s 25. februarom 1681. godine, koja je uputio austrijskom jezuitu Nikolu Avenciniju. Za vrijeme vladavine austrijskog cara Josipa II arhiva austrijske jezuitske provincije bila je uništena, pa su nam Ratkajeva pisma sačuvana u

*) U ovom radu prvenstveno su korišteni materijali JUZAMS-a, SSIP-a i Matice iseljenika Hrvatske, kao i drugi izvori.

Naravno, u radu nismo bili u mogućnosti obuhvatiti i neke druge značajne kulturne manifestacije na planu suradnje naše zemlje i Latinske Amerike. Stoga se želimo ispričati svim institucijama i pojedincima koji su dali svoj prilog kulturnoj saradnji, a nisu navedeni. U jednom mnogo obimnijem radu to bi bilo moguće učiniti.

njemačkoj verziji u prijevodu jezuita Josefa Stoklajna. Ta su pisma štampana u Beču 1755. godine u štampariji Lj. Kalivoda (Kaliwoda).

Nakon Ratkaja veoma je poznat i naš sunarodnjak Ferdinand Konščak, poznatiji po španjolskom imenu Konsago (Consago), koji je izradio i štampao prvi zemljopis Donje Kalifornije (Kalifornija Baja). Ovaj je zemljopis bio u stalnoj upotrebi 200 godina kao pouzdani dokument. F. Konščak je umro 1759. godine u Meksiku.

Polovinom XIX stoljeća u Buenos Airesu, Antofagasti i Magaljanesu stvaraju se prva organizirana središta za nacionalno-socijalni i kulturni rad naših iseljenika u Latinskoj Americi.

Početkom našeg stoljeća braća Mirko i Stevo Seljan, porijeklom iz Karlovca, posjetili su gotovo sve zemlje Centralne i Južne Amerike. Arhiva braće Seljan, koja se čuva u Etnografskom muzeju u Zagrebu, posjeduje pisma koja su braća Seljan slala iz tih krajeva. Kao znameniti istraživači, geografi, kartografi i etnografi, objavili su brojne knjige, ali je nesumnjivo najznačajnija *El Salto del Guayra*, koja se pojavila 1905. godine u Buenos Airesu. O visokim priznanjima koja su braća Seljan stekla u tom dijelu svijeta, najrječitije govori podatak da je Meksičko geografsko društvo imenovalo Stevu Seljana počasnim članom. Diploma o tome čuva se u Etnografskom muzeju u Zagrebu.

Stalna kulturno-prosvjetna suradnja u drugoj polovini prošlog stoljeća, do prvog svjetskog rata i između dva rata, s Latinskom Amerikom, odvijala se uglavnom preko naših iseljeničkih društava i njihovih kulturnih institucija.

Već nakon drugog svjetskog rata, uspostavljanjem diplomatskih odnosa sa zemljama Latinske Amerike, kulturno-prosvjetna suradnja sa zelenim kontinentom dobiva široke i raznovrsnije oblike. Ona se postepeno širila i po broju zemalja i po oblicima suradnje, a prvi značajniji kontakti ostvareni su početkom pedesetih godina nastupima folklornih grupa, organiziranjem izložbi, stvaranjem zajedničkih društava, 60-ih godina suradnja je proširena na gotovo sva područja, da bi 70-ih godina doživjela značajni uspon.

U oblasti razmjene filmova Jugoslavija je zabilježila veoma dobru suradnju sa zemljama Latinske Amerike. U nekoliko zemalja organizirani su „Tjedni jugoslavenskog filma”, a desetak naših filmova prikazano je na međunarodnim filmskim festivalima u Latinskoj Americi. Također, naša televizija je emitirala u više navrata dokumentarne emisije koje su snimili naši TV centri u zemljama Latinske Amerike. U nas je u okviru FESTA-a prikazano nekoliko filmskih ostvarenja latinskoameričkih zemalja. U posljednje

vrijeme među filmovima nesvrstanih i zemalja u razvoju filmovi iz Latinske Amerike zastupljeni su i na našoj televiziji.

Značajnoj afirmaciji jugoslavenske kulture u Latinskoj Americi uz brojne održane manifestacije, pridonijelo je, bez sumnje, već tradicionalno sudjelovanje naših umjetnika na Bijenalu likovne umjetnosti u Sao Paulu — najvećoj likovnoj manifestaciji u Latinskoj Americi, potom nastupi naših poznatih kazališta na festivalu „Cervantino” u Guanahuatu (Meksiko) i Zagrebački solisti koji su šest puta nastupali u Latinskoj Americi. Također, veliki interes je izazvala i izložba „8000 godina umjetnosti na tlu Jugoslavije”.

Na stalnim međunarodnim kulturnim manifestacijama u našoj zemlji, posebno u posljednjih deset godina, sve češći su gosti predstavnici pojedinih zemalja Latinske Amerike, počevši od Dubrovačkih ljetnih igara, Smotre folkloru u Zagrebu, Međunarodnog ljetnog festivala u Ljubljani, Festivala djeteta u Šibeniku, preko Ohridskog ljeta, Zagrebačkog bijenala moderne muzike, do BEMUS-a i BITEF-a. Izdavačke kuće Latinske Amerike prisutne su na Sajmu knjiga u Beogradu, a desetak književnika sudjelovalo je na Oktobarskim književnim susretima u Beogradu, Sarajevskim danima poezije i Struškim večerima poezije. Na Međunarodnom bijenalu grafike u Ljubljani već jedno desetljeće izlažu umjetnici Latinske Amerike, a bogate etnografske izložbe drevnih civilizacija tog kontinenta bile su prezentirane u Zagrebu, Ljubljani i Beogradu.

Suradnja u oblasti informacija bilježi stalan uspon. Tanjug ima ugovorenu suradnju s novinskim agencijama Kube, Argentine, Perua, Bolivije i Meksika. Sve ove agencije, uključujući i novinsku agenciju Venesuele, surađuju u Pulu novinskih agencija nesvrstanih zemalja. Tanjug dnevno dva puta emitira informacije za ovo područje. U Latinskoj Americi Tanjug ima svoja dopisništva u Ciudad Meksiku, Rio de Janeiro, Lima i Buenos Airesu. Program „Radio-Jugoslavije” na španjolskom jeziku, u trajanju od jednog sata, sluša se dnevno u Argentini, Brazilu, Kolumbiji, Urugvaju i Venezueli.

Poslijeratnim razvojem kulturnih odnosa razvijala se i suradnja na planu izdavačke djelatnosti, koja je veći zamah dobila 70-ih godina. U našoj je zemlji daleko veći broj objavljenih djela stvaralaca iz Latinske Amerike, nego što su djela naših pisaca publicirana na tom kontinentu. Izdavačke kuće iz Jugoslavije, osim djela nobelovaca Pabla Nerude i Miguel Anhel Asturiasa, objavile su desetine knjiga i drugih latinoameričkih pisaca, dvije veće antologije poezije, te nedavno, značajne priloge iz kulturne prošlosti civilizacije Asteka i Maja.

Naš nobelovac Ivo Andrić bio je zastupljen u izdanjima poznatih izdavačkih kuća u Latinskoj Americi.

O razvoju našeg samoupravnog socijalističkog društva objavljeni su izabrani radovi predsjednika Tita u nakladi od 20.000 primjeraka, namijenjeni široj javnosti u više zemalja Latinske Amerike, te radovi E. Kardelja, V. Vlahovića, J. Đorđevića i N. Pašića.

U suradnji s Latinskom Amerikom dugogodišnju značajnu ulogu na planu kulture ima „Matica iseljenika Hrvatske” preko svoje informativno-publicističke i izdavačke djelatnosti (mjesečnik „Matica” i „Iseljenički kalendar”), pružanjem pomoći iseljeničkim listovima, organiziranjem likovnih izložbi te stipendiranjem djece naših iseljenika.

Osnovica u razvoju prosvjetne suradnje je stipendiranje, školovanje i specijalizacija kadrova iz Latinske Amerike. Početkom 60ih godina dolaze prvi studenti na studij u našu zemlju. Za dvadesetak godina, samo u okviru stipendiranja koje je dodijelio Jugoslavenski zavod za međunarodnu kulturno-prosvjetnu, naučnu i tehničku suradnju, 325 studenata je pohađalo redovite i postdiplomske studije. Ovome broju treba svakako pribrojiti stipendiste „Matice iseljenika Hrvatske”, kao i drugih institucija u zemlji, te polaznike kurseva iz pojedinih proizvodnih i uslužnih djelatnosti, tako da se ukupan broj Latinoamerikanaca koji su sticali znanja u nas, kreće oko 500. Sada se u našoj zemlji nalazi oko 100 studenata s tog kontinenta. Najveći dio stipendista studirao je tehničke nauke, ekonomiju i medicinu.

Jedan od stalnih oblika prosvjetne suradnje naše zemlje i Latinske Amerike je međusobna suradnja sveučilišta putem razmjene nastavnog osoblja i studenata, istraživačkih studija, informacija i dokumentacije, sudjelovanja na skupovima i dr. Na nekoliko takvih skupova koji su organizirani u našoj zemlji (Univerzitet danas, Socijalizam u jugoslavenskoj teoriji i praksi i drugi), u posljednjih desetak godina sudjelovali su poznati ekonomisti, politolozi i sociolozi iz Latinske Amerike. Naši znanstvenici održali su nekoliko predavanja o teoriji i praksi jugoslovenskog samoupravljanja na sveučilištima Latinske Amerike, te sudjelovali na simpozijima o aktualnim temama suvremenog svijeta, kao što su održani skupovi o Novom međunarodnom ekonomskom poretku ili skup Refleksije današnjeg svijeta u Ciudad Meksiku.

Suradnja Jugoslavije sa zemljama Latinske Amerike u oblasti kulture i prosvjete ima dužu tradiciju, koja je posebno obogaćena u periodu sedamdesetih godina, što je pridonijelo boljem međusobnom razumijevanju i zbližavanju.

Meksiko

Kao što je već pomenuto, kulturne veze s Meksikom sežu unatrag tri stoljeća, kad je Ivan Ratkaj kao misionar radio među meksičkim Indijancima Tarahumara. Početkom našeg stoljeća zaslužna braća Seljan dala su svoj prilog kulturnoj suradnji s Meksikom na području geografskih i etnografskih istraživanja.

Prva značajnija kulturna suradnja nakon drugog svjetskog rata bilo je osnivanje Meksičko-jugoslavenskog instituta u gradu Ciudad Meksiko 1954. godine, koji je odigrao značajnu ulogu u širenju istine o novoj Jugoslaviji, organizirajući predavanja i kulturne manifestacije. Potpisivanjem Konvencije o naučno-kulturnoj suradnji 1960. godine, suradnja dviju zemalja na planu kulture u stalnom je usponu.

Već početkom šezdesetih godina dolazi do suradnje među kulturnim i prosvjetnim institucijama dviju zemalja. Kulturno-umjetnička društva „Branko Krsmanović” i „Frula” u periodu od 1960—1965. godine izvela su u nekoliko gradova Meksika oko 120 priredbi. Tih godina održana je u Meksiku izložba poslijeratnog razvoja Jugoslavije i kulturnog života u Jugoslaviji. Na filmskom festivalu u Akapulku 1963. godine dva jugoslavenska filma *Lutkice* i *Bumerang*, dobila su počasne diplome.

Značajna manifestacija održana je 1965. godine u Meksiku pod naslovom „Tjedan meksičko-jugoslavenskog prijateljstva”, u okviru koje su održane brojne kulturne i zabavne manifestacije, a vršena je i razmjena publikacija i filmova.

Nastavak bogate kulturne suradnje između dvije zemlje još je više produbljen sedamdesetih godina.

Meksički folklorni ansambli „Amalia Hernández”, „Magisterial”, „México Folclórico” te folklorni ansambl iz Ciudad Meksika, nastupali su u mnogim gradovima Jugoslavije, a pojedini ansambli sudjelovali su na Dubrovačkim ljetnim igrama, Smotri folklora u Zagrebu, Međunarodnom ljetnom festivalu u Ljubljani, na smotri Mermer i zvuci u Arandelovcu i dr.

Meksiko je priredio u Jugoslaviji nekoliko etnografskih izložbi u Zagrebu, Beogradu i Ljubljani pod nazivom: „Umjetnost Meksika”, „Meksičke maske” i „Umjetnost Asteca”. Prilikom posjete meksičkog predsjednika Luisa Echeverrije Jugoslaviji 1974. godine, organizirana je izložba etnografskog i drugog kulturnog materijala koju je meksički predsjednik poklonio Narodnoj biblioteci SR Srbije i Etnografskom muzeju u Beogradu.

U više navrata meksički su slikari izlagali u Beogradu, Ljubljani, Rijeci, a dvije izložbe meksičkih slikara bile su upriličene povodom KEBS-a 1977. godine u Beogradu i XXI zasjedanja Generalne konferencije UNESCO-a — „Beograd 80”. U Umjetničkoj galeriji u Tuzli održana je 1979. godine izložba Haime Pintoa (Jaime Pinto), našeg iseljenika u Meksiku.

Godine 1974. Meksički nacionalni balet predstavio se s dvije veoma uspjele predstave u Beogradu, a meksički violinist svjetskog glasa, Henrik Šering nastupao je na BEMUS-u, te dao koncerte u Zagrebu.

Ansambl „Trio México” u nekoliko navrata je boravio u Jugoslaviji i sudjelovao na Dubrovačkim ljetnim igrama, Igrama juga u Crnoj Gori, a dao je koncerte u Beogradu i Arandelovcu.

Studentski teatar Nacionalnog autonomnog sveučilišta iz Ciudad Meksika sudjelovao je na BITEF-u 1974. godine.

U Jugoslaviji je 1974. godine održan „Tjedan meksičkog filma”, a filmovi su prikazani i na našoj televiziji. Meksiko je 1977. godine bio zastupljen na FEST-u jednim filmom, a u okviru Festivala djeteta u Šibeniku, prikazana je meksička filmska priča *Fantastično putovanje u balonu*.

Meksički književnici sudjelovali su do sada na književnim manifestacijama: Oktobarski književni susreti u Beogradu, Sarajevski dani poezije i Struške večeri poezije. Izuzetno značajan prilog upoznavanju kulturne baštine Meksika dala je „Bagdala” iz Kruševca objavljivanjem antologije *Poezija meksičkih Indijanaca*, knjigom sadašnjeg meksičkog predsjednika Hoze López Portilja *Kecalkoatl — Pernata zmija te Popol Vuh i Čilam Balam*. Objavljivanjem ovih knjiga u našoj zemlji izvršen je pravi značajni kulturni pothvat, budući da one govore o velikim civilizacijama Asteka i Maja i popunjavaju veliku prazninu u poznavanju civilizacija Centralne Amerike. U našoj zemlji prevedeno je nekoliko knjiga suvremenih meksičkih pjesnika.

Jugoslavenske kulturno-umjetničke manifestacije u Meksiku odvijale su se na planu folkloru: 1977. godine ansambl „Branko Krsmanović” iz Beograda priredio je 70 koncerata na vrlo uspješnoj turneji u 40 meksičkih gradova, a dvije godine kasnije, ansambli „Abrašević” i „Dimitrije Tucović” iz Valjeva gostovali su, također, s velikim uspjehom u Meksiku.

Beogradska filharmonija gostovala je 1973. godine sa solistima Radmilom Bakočević i Miroslavom Čangalovićem u Meksiku i postigla veliki

uspjeh, kao i Zagrebački solisti prilikom svoga gostovanja.

Na planu kazališnog života Jugoslavija je u zadnjih pet godina sudjelovala u Meksiku s „Kamer-nim teatrom 55” iz Sarajeva, pozorištem iz Sombora i „Ateljeom 212” iz Beograda na festivalu „Cervantino” u Guanahuatu. Naša kazališta nastupala su i u drugim meksičkim gradovima.

Godine 1978. Jugoslavija je predstavila Meksiku našeg umjetnika Božidara Jakca. Izložba je organizirana u prostorijama glasovitog Sikeirosovog „Polifonijuma”. U okviru junskih priredbi „Fiesta de Junio” održana je iste godine izložba naše narodne umjetnosti, na kojoj je sudjelovao Etnografski muzej iz Beograda sa svojim eksponatima.

U Meksiku je 1974. godine održan Tjedan jugoslavenskog filma. Godine 1977. prikazan je naš film *Čuvar plaže u zimskom periodu* na VII međunarodnoj smotri filmova u Meksiku, Guadalahari i Montereju. Za vrijeme održavanja Tjedna jugoslavenskog filma 1978. godine, u glavnom gradu Meksika prikazano je sedam naših filmova.

U okviru Dana kulture Jugoslavije 1976. godine održan je u Muzeju nacionalnih kultura Meksika Mjesec dana nauke i kulture Jugoslavije. Veći dio programa bio je posvećen životu i djelu Nikole Tesle. Prikazani su filmovi o Nikoli Tesli i „8000 godina umjetnosti na tlu Jugoslavije”. Godinu dana kasnije Tjedan jugoslavenske kulture otvoren je prikazivanjem filma o N. Tesli u Politehničkom institutu glavnog grada Meksika.

U Meksiku je objavljena knjiga — izbor iz govora predsjednika Tita o politici nesvrstavanja i samoupravljanju u nas, te studija E. Kardelja *Istorijski korijeni nesvrstavanja* i V. Vlahovića *Revolucija i kultura*.

U okviru suradnje Jugoslavenskog zavoda za međunarodnu kulturno-prosvjetnu, naučnu i tehničku suradnju i meksičke vlade, u Jugoslaviji je do sada bilo na studijama 35 Meksikanaca, uglavnom na redovnim i postdiplomskim studijama, a sada borave četvorica.

SREDNJOAMERIČKE I KARIPSKE ZEMLJE

Kulturni odnosi sa zemljama Centralne Amerike počeli su relativno dosta kasno. U tom području, u Panami, nalazi se 40 iseljeničkih porodica koje žive u provinciji Čiriko (Chiriquo). Budući da tamo ne postoji iseljenički klub, gdje bi se okupljali, iseljenici individualno posjećuju našu ambasadu, gdje preko časopisa *Matica* i *Iseljenički kalendar* — izdanja Matice iseljenika Hrvatske te adekvatnih brošura o našoj zemlji (*Činjenice*

o *Jugoslaviji*), prate aktualna zbivanja u starom kraju na području kulture i drugih oblasti.

Počevši od 1976. godine do kraja 1979. kulturna suradnja s Panamom odvijala se preko gostovanja KUD Svetozar Marković, izložbe slika mladih jugoslavenskih umjetnika te Tjedna jugoslavenskog filma. Predstavnici Paname su sudjelovali s jednim filmom na Međunarodnom festivalu za djecu i omladinu u Beogradu, potom, prikazivanjem jedne filmske dječje priče na Festivalu djeteta u Šibeniku, dok je jedan pisac sudjelovao na Sarajevskim danima poezije. U Jugoslaviji je do sada studiralo ili studira 30 panamskih studenata.

U ostalim zemljama, Kostariki, Nikaragvi, Hondurasu i Gvatemali, u istom periodu (1976—1979) prikazani su naši filmovi, a folklorni ansambl Branko Krsmanović iz Beograda nastupio je dva puta na Festivalu kulture u Gvatemali. Godinu dana ranije, na istom festivalu sudjelovao je i Kamerni ansambl 55 iz Sarajeva.

Folklorni ansambl iz Gvatemale nastupao je 1977. godine u Beogradu i Novom Sadu, dok je komorni zbor iz Kostarike izveo više nastupa u nekim gradovima Srbije i u Beogradu.

Kuba

Uspostavljanjem diplomatskih odnosa sa socijalističkom Kubom, kulturna suradnja između dvije zemlje bila je u stalnom porastu, a jači zamah počeo je sedamdesetih godina. Jugoslavija je na Kubi prikazala nekoliko filmova, organizirala izložbu NOB u djelima jugoslavenskih likovnih umjetnika koja je održana u Havani. U više gradova Kube gostovala je Beogradska filharmonija s R. Bakočević i M. Čangalovićem. Na Kubi su gostovali i predstavnici jugoslavenske estradne umjetnosti, KUD S. Marković iz Novog Sada, te baletni par koji je u okviru Baletnog festivala u Havani izveo posebni program. Značajna prezentacija mladih stvaralaca Jugoslavije bila je organizirana u Havani pod nazivom Mlada jugoslavenska umjetnost, a u okviru Svjetskog omladinskog festivala na Kubi, nastupio je veoma uspješno i naš Collegium musicum.

S Kubom su zaključeni i potpisani posebni sporazumi pojedinih saveza dviju zemalja: Sporazum o suradnji Saveza kompozitora Kube i Jugoslavije, te Sporazum o suradnji književnika dviju zemalja. Oba sporazuma imaju karakter produbljanja i nastavljanja započete suradnje između dvije zemlje. U izdanju sarajevske izdavačke kuće „Veselin Masleša” 1974. godine objav-

ljena je knjiga, jednog od vodećih suvremenih kubanskih pisaca, Roberta Fernández Retamara, pod naslovom *Onome koga bi to moglo zanimati*.

U Jugoslaviji su nastupali kubanski Nacionalni balet i folklorni ansambl u više gradova, dok je nekoliko kubanskih književnika, likovnih umjetnika, solista, dirigenata, sineasta, sudjelovalo na domaćim i međunarodnim kulturnim manifestacijama u našoj zemlji.

Na Kubi su objavljene dvije knjige našeg nobelovca Ive Andrića. U okviru suradnje Jugoslavenskog zavoda za međunarodnu kulturno-prosvjetnu, naučnu i tehničku suradnju s kubanskom vladom, u Jugoslaviji je do sada boravilo na specijalizacijama i postdiplomskim studijama 46 Kubanaca, a sada dvanaestorica.

Venesuela

U Venesueli živi oko 10.000 jugoslavenskih iseljenika, mahom Hrvata. Društveno-kulturni život iseljenika odvija se u Jugoslavenskom centru u Karakasu i klubu Domovina u Valensiji. Matica iseljenika Hrvatske uspostavila je kontakte s našim iseljenicima koji imaju društveni ugled kao kulturni radnici i humanisti i na taj način je oformljen Inicijativni odbor za učenje hrvatskog ili srpskog jezika u koji je ušao Salvador Prašelj, poznati venesuelanski književnik, čija su djela objavljena u našoj zemlji.

Kulturna suradnja između Jugoslavije i Venesuele odvijala se na planu kazališne umjetnosti, filma, slikarstva i muzike. U Karakasu je održan Tjedan jugoslavenskog filma u nekoliko gradova. Kazalište ITD iz Zagreba i Dramski teatar iz Skopja gostovali su na III međunarodnom festivalu teatra u Karakasu, dok je u okviru festivala Teatar nacija, također održanom u Karakasu, gostovao Atelje 212 iz Beograda. U Venesueli je održana izložba Suvremena jugoslavenska grafika. U okviru Međunarodne izložbe naivnog slikarstva u Venesueli sudjelovali su naši naivci iz Hrvatske, Vojvodine i Makedonije. Izdavačko poduzeće Prosveta objavilo je roman R. Galjegosa *Canaima*.

S venesuelanske strane, na BITEF-u u Beogradu nastupila je grupa „Raytubla” iz Karakasa, dok je gitarist Alirio Díaz imao po jedan nastup na Ohridskom ljetu i Dubrovačkim ljetnim igrama.

Do sada je u našoj zemlji na redovnim, postdiplomskim ili specijalističkim studijama boravilo 11 studenata iz Venesuele.

Kolumbija

Kulturna suradnja Jugoslavije i Kolumbije uglavnom se odvijala na planu likovne umjetnosti, filma i folklor. U Bogoti je 1973. godine održana veoma uspješna izložba „Jugoslavenske narodne umjetnosti“, a u gradu Kaliju 1977. godine, izložba naše grafike. U Bogoti je 1979. godine organiziran Tjedan jugoslavenskog filma, a KUD Svetozar Marković iz Novog Sada gostovao je u Kolumbiji.

Umjetnici iz Kolumbije gostovali su sa svojim folklornim ansamblom u više gradova naše zemlje, a nekoliko slikara izlagalo je na Grafičkom bijenalu u Ljubljani. Poznati kolumbijski čembalist Rafael Pujan održao je koncerte u Zagrebu i Beogradu.

Iz Kolumbije u Jugoslaviji su se školovala 23 studenata na postdiplomskim i redovnim studijama, dok sada u našoj zemlji boravi sedam studenata na postdiplomskim studijama.

OSTALE JUŽNOAMERIČKE ZEMLJE

Peru

Prvo naše kulturno-prosvjetno društvo osnovano je 1881. godine u gradu Cerro pod nazivom Austro-ugarsko dobrotvorno društvo, a 1904. godine, buđenjem nacionalne svijesti, društvo je promijenilo naziv u Slavensko dobrotvorno društvo.

Drugi centri kulturno-prosvjetnog života naših iseljenika u Peruu su Lima i Kaljao (Callao). U Kaljau su naši iseljenici 1906. godine osnovali također, Slavjansko dobrotvorno društvo. Društvo je razvilo živu djelatnost na kulturnom polju, a poslije tri godine — 1909, otvorili su svoj vlastiti društveni dom, koji je predstavljao centar našeg iseljeničtva u Kaljau i Limi. Tu su se održavale konferencije, zabave i razne druge priredbe. U Kaljau, odmah nakon prvog svjetskog rata, Slavjansko društvo mijenja ime u Jugoslavensko dobrotvorno društvo, a nekoliko godina nakon toga, sjedište mu je preneseno u Limu.

Kulturna suradnja s Peruom nakon drugog svjetskog rata postala je intenzivnija sedamdesetih godina na planu likovne umjetnosti, filma, folklor, izdavačke djelatnosti i književnih susreta. U Limi je održana izložba jugoslavenske grafike, a 1979. godine održan je Tjedan jugoslavenskog filma (prikazano je više igranih i dokumentarnih filmova). U Peruu je objavljena antologija *Suvremeni pisci Jugoslavije* te zbirka poezije *Srpski pjesnici grupe „Bagdala“*. U Limi je nastupao KUD S. Marković iz Novog Sada. U jugoslavenskom društvu Dubrovnik održavaju se tečajevi hrvatskog ili srpskog jezika po AV

metodi našeg centra SUVAG, koji je organizirala Matica iseljenika Hrvatske.

Peruanski su pisci sudjelovali na Oktobarskim susretima pisaca u Beogradu, Struškim večerima poezije, Međunarodnom susretu pisaca na Bledu. Izdavačka kuća Bagdala objavila je u okviru edicije „Poezija naroda” antologiju *Suvremena poezija Perua*, dok je u ediciji „Ceo svet” objavljena knjiga peruanskog pisca Manuela Skorse *Zvona za Raneas*. U Jugoslaviji je bila postavljena izložba „Predkolumbovska umjetnost Perua”, a u Arandelovcu je nastupio ansambl „Perú Folclórico” u okviru smotre Mermer i zvuci. Umjetnici iz Perua sudjelovali su i na Međunarodnom bijenalu grafike u Ljubljani.

Do sada je u našoj zemlji bilo dvadesetak studenata iz Perua na redovitim postdiplomskim studijama, te specijalizaciji.

Čile

Čile spada u red onih zemalja na latinoameričkom kontinentu u kojima su osnovane najstarije naseobine naših iseljenika. Zahvaljujući radu nekolicine obrazovanih iseljenika koji su pratili zbivanja u starom kraju i postali sljedbenici ideja biskupa Štrosmajera, počeli su raditi na nacionalnom buđenju među iseljenicima i propovijedati ideje jugoslavenstva, osnivajući prva iseljenička društva (mahom pripomoćna) nazivajući ih „slavjanskim” ili „hrvatskim”.

Jedna od najznačajnijih naseobina naših iseljenika u Čileu je ona u Punta Arenasu, koja se počinje formirati 1892. godine, u doba najbrojnije emigracije iz naše zemlje, a sedam godina kasnije (1899), osnovana je Hrvatska čitaonica, kao centar kulturno-prosvjetnog okupljanja naših iseljenika. Hrvatska čitaonica bila je prva institucija s našim narodnim imenom, koja je djelovala u Latinskoj Americi. Budući da je u međuvremenu došlo do političkog raslojavanja u Austrijskom pripomoćnom društvu, mladi iseljenici su 1900. godine osnovali Hrvatsko dobrotvorno društvo, čiji je 80. počasni član bio biskup Juraj Štrosmajer. Pod okriljem Hrvatskog društva osnovano je 1904. godine Hrvatsko tamburaško društvo — Tomislav, prvo društvo te vrste u čitavoj Latinskoj Americi. Godine 1913. osnovano je sportsko društvo Kolo hrvatskih iseljenika, koje je preuzelo izdavanje tjednika *Domovina*, štampanog u 500 primjeraka. Hrvatsko pripomoćno društvo je 1921. godine promijenilo ime u Jugoslavensko pripomoćno društvo.

Najveću ulogu u društvenom životu naših naseobina u Čileu igrao je Hrvatski dom, koji je 1923. godine promijenio ime u Jugoslavenski dom.

Najviše kulturno-prosvjetnih aktivnosti odvijalo se unutar Jugoslavenskog pripomoćnog društva te Tamburaškog društva Tomislav i Jugoslavenskog sportskog društva — Sokol, koji djeluju u okviru Jugoslavenskog doma.

Još prije rata, jugoslavenski iseljenici su osnovali osnovnu školu u Antofagasti. U školi se uči maternji jezik naroda Jugoslavije. U Punta Arenasu, gdje živi veliki broj naših iseljenika, i Santjago de Čileu, postoje škole koje nose ime Jugoslavija.

Poslijeratna kulturna suradnja sa Čileom značajnije se je počela odvijati pedesetih godina, tako je 1956. godine na Sveučilištu u Santjagu osnovan Čileansko-jugoslavenski institut za kulturu, kao osnova kulturne suradnje dvije zemlje, a potpisivanjem Konvencije o kontinuiranoj kulturno-prosvjetnoj suradnji 7. jula 1958. godine, suradnja je dobila svestrani karakter. U Čileu su boravili Zagrebački solisti, Ansambl narodnih plesova i pjesama „Lado”, održana je izložba „100 kopija jugoslavenskih srednjevjekovnih freski”, ciklus jugoslavenskog crtanog filma, svečana premijera filma *Kozara*.

U periodu od 1960—1967. godine realizirano je 26 stipendija koje je jugoslavenska vlada dodijelila čileanskim studentima i profesorima za razne studije i specijalizacije.

U Čileu je objavljena knjiga poznatog političara i publiciste Oscara Vajsa (Wais) *Svitanje u Beogradu*, u kojoj je on iznio svoje dojmove za vrijeme boravka u našem glavnom gradu. U tom periodu u našoj zemlji borave čileanski pisci, pjevački zbor, folklorna grupa sa Sveučilišta iz Santjaga, nastupajući na Dubrovačkim ljetnim igrama, Ohridskom ljetu i u Skopju.

Čileanskom nobelovcu Pablu Nerudi dodijeljen je „Zlatni vijenac” Struških večeri poezije.

Kulturna suradnja sa Čileom intenzivno se razvijala sve do državnog udara 1973. godine, kad je nasilnim putem oborena legalno izabrana vlada predsjednika Alljendea. U našoj zemlji našli su nakon toga utočište brojni Čileanci koji su se školovali ili se još školuju na našim sveučilištima.

U Jugoslaviji je objavljeno nekoliko knjiga prijevoda poezije Pabla Nerude, kao i pjesme Gabriele Mistral.

Bolivija

Naši iseljenici u Boliviji nisu imali niti nekih istaknutih intelektualaca, niti javnih i političkih radnika, no ipak treba istaći da su gajili

publicistički rad od samog dolaska u tu zemlju. 1914. i 1915. godine izlazio je list *Pokret*, a 1918. list *Jugoslavija*.

Najstarija iseljenička kolonija nalazi se u Oruru. Povijest našeg iseljeništva najuže je vezana uz povijesni razvoj samoga grada koji se formirao početkom XX stoljeća. Okupljanja i kulturni život naših ljudi počinje vrlo rano. Godine 1912. osnovano je Slavjansko pripomoćno društvo, dok su se u Kočabambi naši iseljenici okupljali u Jugoslavenskom pripomoćnom društvu osnovanom 1934. godine.

Prvi pokušaji društvenog okupljanja naših iseljenika u La Pazu počinju 1924. godine, a Jugoslavenski dom u tom gradu osnovan je 1939. godine i okupljao je iseljenike heterogenog nacionalnog sastava: Crnogorce, Srbe, Hrvate.

Kulturni odnosi s Bolivijom nisu imali svoj kontinuirani razvoj, tako da je značajnija suradnja bila realizirana sedamdesetih godina. Godine 1976. u La Pazu je obilježena godišnjica rođenja Nikole Tesle raznim manifestacijama, a godinu dana kasnije, u istom gradu, održana je izložba jugoslavenske grafike, dok je ekipa Jugoslavenske radio-televizije snimila seriju informativnih i dokumentarnih filmova o toj zemlji. Godine 1979. održan je u više gradova Bolivije Tjedan jugoslavenskog filma. Bolivijski umjetnici (čestvorica) sudjelovali su na Međunarodnom bijenalu grafike u Ljubljani (1979), a Bolivija je po prvi put (1979) bila zastupljena na Međunarodnom sajmu knjiga u Beogradu. Osnovane su i depozitarne biblioteke u La Pazu za jugoslavenski fond knjiga i u Beogradu za bolivijski, koje su dvije zemlje izmijenile kao poklone.

U našoj zemlji do sada je bilo na školovanju više od 60 bolivijskih studenata na srednjim školama, specijalizacijama, redovnom i postdiplomskom studiju. U Boliviji danas djeluju tri naša iseljenička društva.

Brazil

Prve značajne aktivnosti na kulturno-umjetničkom području u Brazilu javljaju se između dva rata, kad je u Sao Paulu oformljeno Jugoslavensko potporno društvo. Godine 1943. osnovano je društvo *Naš dom*, koje je razvilo veoma jaku kulturnu djelatnost. Unutar društva organizirano je učenje slovenskog jezika, oformljena je folklorna sekcija i pjevački zbor. U svim ovim aktivnostima, osim Slovenaca, koji su bili prvi pokretači ovog društva, sudjeluju i drugi iseljenici — pripadnici naših naroda.

Jugoslavija redovito sudjeluje na Bijenalu, velikoj izložbi likovne umjetnosti u Sao Paulu.

Na Bijenalu su izlagali istaknuti slikari: Petar Lubarda, Marko Celebonović, Krsto Hegedušić, Milan Konjović, Oton Gliha, Stane Kregar, kao i grafičari Riko Debenjak i Franc Mihelič. Priznanja su dobili: P. Lubarda, K. Hegedušić, R. Debenjak, F. Mihelič.

Najznačajniji doprinos suradnji s Brazilom je djelovanje zagrebačkog instituta SUVAG, čiji stručnjaci već godinama surađuju s brazilskim kolegama na osposobljavanju gluhoonijemih te organiziranju kurseva hrvatskog ili srpskog jezika za naše iseljenike.

U Brazilu je 1959. godine osnovano Društvo prijatelja Jugoslavije, a 1960. godine, Institut Brazil—Jugoslavija. Godine 1959. u svečanoj sali Sveučilišta u Rio de Žaneiru, gdje se nalaze likovi poznatih svjetskih znanstvenika i umjetnika, postavljena je brončana bista Petra Petrovića-Njegoša.

U okviru kulturne suradnje Jugoslavija je sudjelovala na Prvoj međunarodnoj smotri filmova u Sao Paolu, a „Dani jugoslavenskog filma” održani su u Alegreu i Santa Katarini. Jugoslavija je sudjelovala i na Međunarodnom sajmu knjiga u Sao Paolu.

Brazil je sudjelovao u nas na kulturnim manifestacijama: na FEST-u dva puta, Međunarodnom bijenalu grafike u Ljubljani, međunarodnim slikarskim izložbama u Beogradu i Trebinju, Struškim večerima poezije (1979. godine — jedan pisac), a poznati brazilski gitarist Turbio Santos gostovao je u Beogradu.

U okviru suradnje Jugoslavenskog zavoda za međunarodnu kulturno-prosvjetnu, naučnu i tehničku suradnju do sada je u Jugoslaviji boravilo na redovnim studijima devet studenata iz Brazila.

Urugvaj

Brojnije iseljavanje iz južnoslavenskih zemalja u Urugvaj počelo je potkraj prošlog stoljeća. Godine 1880. bilo je u Urugvaju nekoliko desetina iseljenika iz Dalmacije. Tek između 1924. i 1936. godine započelo je jače iseljavanje naših ljudi u Urugvaj. Najjača koncentracija naših iseljenika nalazi se u glavnom gradu Montevideu, odnosno njegovoj okolini. Hrvati su najbrojniji, ima mnogo Slovenaca, nešto Srba, Crnogoraca i Makedonaca. Prvo kulturno-prosvjetno društvo osnovali su Crnogorci 1912. godine u gradiću Karmelu (Carmelo), koje je bilo aktivno do 1920. Godine 1924. osnovano je Srpsko-crnogorsko kolo i Hrvatsko-dalmatinsko društvo koji su se 1925. fuzionirali u Jugoslavenski dom, ak-

tivan do 1930. godine. Najmasovnije i najutjecajnije društvo iseljenika iz Hrvatske u Urugvaju je Hrvatski dom osnovano 1930. godine. Vremenom su se pojavila i druga iseljenička društva, od kojih neka postoje još i danas. Godine 1935. osnovano je prosvjetno društvo Comisión Cultural Yugoslava, koje je uvelo kao posebnu emisiju na radiju jugoslavenski radio-sat za naše iseljenike. Iz tog društva niklo je jugoslavensko prosvjetno i pripomoćno društvo Bratstvo, koje je igralo veliku ulogu u kulturno-prosvjetnom radu naših iseljenika. Danas su na planu kulture aktivna društva: Hrvatski dom, Slovenačko prekomorsko društvo i folklorno-kulturna grupa Naša tamburica.

U poslijeratnom periodu kulturni odnosi s Urugvajem bili su veoma skromni; tek krajem 70-ih godina bilježi se značajnija suradnja: 1976. održana je veoma uspješna izložba jugoslavenske grafike u Punta del Este, te izložba crteža našeg velikog slikara Mila Milunovića i zapažena predavanja o srednjovjekovnoj umjetnosti, muzici i arhitekturi Hrvatske. Tokom 1977. u Montevideu je povodom Dana mladosti održana izložba grafike Mersada Berbera, a godinu dana kasnije, izložba Suvremena jugoslavenska grafika. Izuzetno zapažena bila je priredba posvećena životu i djelu Ive Andrića organizirana 1979. godine. Tom prilikom je posebno istaknut njegov esej o Simonu Bolívaru, osloboditelju Latinske Amerike.

Od kulturne aktivnosti urugvajskih umjetnika valja navesti njihovo sudjelovanje na Međunarodnom grafičkom bijenalu u Ljubljani 1977. godine.

U Urugvaju danas djeluju tri iseljenička društva.

Argentina

Najveća naseobina na području latinoameričkog kontinenta je ona u Argentini, koja broji oko 150.000 iseljenika i njihovih potomaka, od kojih su najbrojniji Hrvati (105.000), uglavnom iz Dalmacije i Hrvatskog primorja. Počeci doseljavanja u Argentinu sežu u prvu polovicu XIX stoljeća.

Prvi oblici organiziranog kulturno-prosvjetnog života naših ljudi u Argentini počeli su 1897. godine u Buenos Airesu osnivanjem Austro-ugarskog društva uzajamne pomoći koje je 1921. godine promijenilo naziv u Jugoslavensko društvo uzajamne pomoći. Čitaonica Spavajuć lav odigrala je veliku patriotsku ulogu u životu naših iseljenika, ne samo u Buenos Airesu, nego i u cijeloj Argentini. Iz nje se razvilo Slavjansko društvo uzajamne pomoći. Čitaonica je pokrenula svoj mjesečnik *Iskra slavjanske slobode*,

koji se smatra najstarijim iseljeničkim novinama. Između dva rata u Buenos Airesu je djelovalo nekoliko naših kulturnih institucija, među kojima treba spomenuti Jugoslavenski sokol, Jugoslavenski dom u Dock Sudu, Slovensko društvo, Ljudski oder, Ivan Cankar, Zarja i Jorgovan.

Između dva rata u Buenos Airesu je izlazio velik broj iseljeničkih listova, uglavnom kratkog vijeka, od kojih su najvažniji *Naša sloga*, *Pravda*, *Hrvatska sloga*, *Narod*, *Argentinske novine*, *Domovina* i dr. Godine 1937. u Buenos Airesu je osnovano Jugoslavensko centralno školsko društvo. U samom Buenos Airesu djelovale su dvije škole.

Druga po redu provincija u kojoj su se naši iseljenici počeli masovnije naseljavati, je provincija Santa Fe. Najznačajnije iseljeničko društvo u toj provinciji bilo je Slavjansko društvo, Villa Constitución, a 1908. godine osnovano je društvo Iseljenih Jugoslavena za materinsku riječ, koje je izdavalo svoj list *Materinska riječ*, koji je postao najobljubljenija i najrasprostranjenija novina među našim iseljenicima u Latinskoj Americi.

Značajnija suradnja s Argentinom nakon drugog svjetskog rata odvijala se pedesetih godina, kada je održana Izložba jugoslavenske grafike u Buenos Airesu i drugim većim gradovima Argentine, zatim izložba Jugoslavija u fotografijama u Buenos Airesu i Kordobi te izložba filmskih časopisa i publikacija u Mar del Plati. U istom gradu, tokom pedesetih godina, jugoslavenska filmska poduzeća sudjelovala su na filmskom festivalu. Na planu publicističke djelatnosti 1959. godine objavljene su u Argentini dvije knjige: *Istina o Jugoslaviji* argentinskog publiciste R. Puigrosa i *Kako smo vodili rat*. P. Dapčevića.

Širi kulturni odnosi između dvije zemlje ostvarili su se sedamdesetih godina na planu izdavačke djelatnosti, književnih susreta, slikarstva, filma i muzike. Izdavačka kuća „El Sid” objavila je po jednu knjigu E. Kardelja i N. Pašića, dok je argentinski publicist Horhe Hobert (Jorge Jobert) objavio knjigu u povodu jubileja predsjednika Tita pod naslovom *Spokojni Jugoslaven*. U Argentini su tokom 1978. i 1979. godine objavljena izabrana djela predsjednika Tita u 20.000 primjeraka, da bi se distribuirala, osim u Argentini, još i u Venesueli, Meksiku, Kolumbiji, Boliviji, Španjolskoj i dr. Izdavačka kuća Bagdala iz Kruševca objavila je, u okviru edicije „Poezija naroda”, knjigu *Suvremena poezija Argentine*, dok bi se u Argentini uskoro trebala pojaviti djela M. Krleže i O. Daviča. Naša je zemlja sudjelovala na III međunarodnom sajmu knjiga u Buenos Airesu, a predstavnici Argentine na

Sajmu knjiga u Beogradu. Po jedan argentinski pisac predstavljao je svoju zemlju na Oktobarskim susretima pisaca i Struškim večerima poezije. U okviru FEST-a prikazan je jedan argentinski film, dok je na Zagrebačkom bijenalu moderne muzike sudjelovala grupa argentinskih umjetnika, a na Ohridskom ljetu gitarist Ernest Biteti. Šest argentinskih slikara izlagalo je na Međunarodnom bijenalu grafike u Ljubljani.

U Galeriji „Karas” u Zagrebu u aprilu 1981. godine otvorena je izložba slika argentinskih likovnih umjetnika jugoslavenskog porijekla koju je organizirala Matica iseljenika Hrvatske u suradnji s Republičkim komitetom za prosvjetu, znanost, kulturu, fizičku i tehničku kulturu i jugoslavenskim pripomoćnim društvom iz Boke (Bocca) u Buenos Airesu. Prva grupna izložba djela likovnih umjetnika jugoslavenskog porijekla koji žive u Argentini održana je prigodom proslave 100-godišnjice najstarijeg našeg iseljeničkog društva u svijetu — jugoslavenskog pripomoćnog društva iz Boke u Buenos Airesu.

U okviru suradnje s Jugoslavenskim zavodom za međunarodnu kulturno-prosvjetnu, naučnu i tehničku suradnju do sada se školovalo 8 studenata, dok je u okviru aktivnosti Matice iseljenika Hrvatske boravilo u našoj zemlji nekoliko argentinskih studenata.

U Argentini sada djeluje 20 iseljeničkih društava.